

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

ISSN 2076-5908

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

ICV 2015:45.87

ВІСНИК ЧЕРКАСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія
ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Виходить 4 рази на рік
Заснований у березні 1997 року

№ 3–4. 2016

Черкаси – 2016

ЖІНОЧА ОСВІЧЕНІСТЬ І ВИХОВАННЯ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЄВРОПИ: МІРКУВАННЯ СУЧАСНИКІВ*

У статті здійснено аналіз напрацювань дидактичної спадщини мислителів Середньовіччя щодо жіночої освіти. Встановлено, що тільки в питанні формування ідеального образу жінки-християнки автори були одностайними, водночас освіченість як компонент жіночого образу зумовлювала розмаїття підходів серед авторитетного чоловічого загалу.

Ключові слова: жіноча освіта, дівчатка, виховний ідеал Середньовіччя, дидактична література, чесноти.

Постановка проблеми. Аналіз досліджень і публікацій. Середньовічна культура визнається дослідниками важливим етапом формування уявлень цивілізації Заходу про жінку і жіночу сутність. Дискурс про жінку утілено в різноманітні форми: міфічні, містичні, наукові, нормативні, схоластичні і популярні. У межах християнської культури сформовано два жіночі образи-антиподи, які до нині зумовлюють ставлення до жінки, – винуватиця гріхопадіння Єва і добра мати Христа Марія. Саме середньовічні мислителі представили розгорнуту й аргументовану концепцію жіночої недосконалості, і водночас культура Середньовіччя містила і паростки іншого, нового ставлення до жінки, у чому спробуємо розібратися.

Протягом останніх десятиліть намітилася тенденція збільшення інтересу до жіночої проблематики в історичній науці. Свідченням цього є не лише численні наукові розвідки у провідних часописах, а й поява антологій жіночих текстів, навчальних посібників, хрестоматій та ґрунтовних монографічних досліджень [1–5].

Мета статті. Для реконструкції становища жінки в середньовічному соціумі значущості набуває, що визначено метою нашої розвідки, вивчення напрацювань західноєвропейської християнської думки Середньовіччя щодо жіночої освіти та підходів до її реалізації.

Виклад основного матеріалу. «Жінка» Середньовіччя існує тільки в поглядах чоловіків. Створена чоловіками концепція жінки репрезентує ідеалізовані уявлення і норми, що значною мірою впливали на поведінку представниць «слабкої статі» [5, 17]. У західноєвропейському соціумі жінка виконувала гендерно зумовлені ролі в родині, релігійних структурах, суспільному житті. З давнини основним призначенням жінки було продовження роду. Головний обов'язок жінки перед родиною і суспільством, що зумовлював її домінуючу соціальну роль – стати гарною матір'ю.

Маємо наголосити, що у добу Середньовіччя ставлення до жінки зумовлено пануванням християнської етики, за якою природа жінки оголошувалася потенційно порочною, вмістилищем диявола, винуватицею первородного гріха. Жінка перебувала в підлеглому положенні в родині, була обмежена в правовому аспекті в суспільстві, але, тим не менш, це не знижувало високих вимог до її духовності. Загалом середньовічна система семи смертних гріхів мала відношення і до чоловіка, і до жінки, оскільки кожен християнин мав тримати відповідь перед Богом за прояв гордині, жадібності, пристрасті, гніву, обжерливості, заздрощів, зневіри. Водночас однією з основних жіночих вад визнавали розпусну поведінку. Приміром у Візантії навіть навчена риториці багата красуня не могла сподіватися на хорошу партію, якщо ширилися чутки з приводу її нескромної поведінки.

Щодо жіночих чеснот суспільні настанови пред'являли як загальні, так і специфічні вимоги. Загальні для всіх християн доброчесність і стриманість тлумачили досить широко: скромний спосіб життя (обмеження в їжі, одязі, сексуальній активності), боротьба з пристрастями, подолання в собі марнославства, гордині, жадоби багатства, уникнення

*Публікація містить результати досліджень, проведених за проектом фундаментального дослідження за рахунок видатків державного бюджету «Соціальні практики формування гендерної чутливості й толерантності в традиційному українському суспільстві модерного періоду» (державний реєстраційний номер 0115U000640)

надмірної балакучості. Утім лише для жінки скромність і небагатослівність виокремлювали в особливі і вкрай важливі чесноти.

Жінці особливо рекомендували виховувати в собі такі християнські чесноти, як побожність, розсудливість і стриманість. Жінка мала бути благочестивою, релігійною, перебувати в страху Божому і, якщо вона грамотна, читати релігійну літературу. Не випадково в середньовічній літературі особливої похвали заслугоували жінки, які пішли в монастир, – ті, хто вважав за краще померти для світу і жити для Бога. Утім і поза монастирськими стінами жінка могла проявити справжню віру і благочестя, ведучи аскетичний спосіб життя.

Вагомого значення надавали дотриманню жінкою поміркованості й урівноваженості. У педагогічних трактатах підкреслюється, що дівчинку необхідно виховувати таким чином, щоб стриманість (*moderata*) і розсудливість виявлялися в кожному її жесті, слові, в зовнішньому вигляді. Для візантійців жіночий ідеал включав не тільки слухняність, турботливість і заможність дружини, а також зовнішню красу й освіченість.

Майже всі автори середньовічних дидактичних творів відзначають скромність, сором'язливість, цнотливість як необхідні для дівчинки якості. У педагогічних творах XIII ст. Егідія Римського (1246/47–1316) «Про повчання державців» («*De regimine principum*») і Вінцента з Бове (бл. 90-х рр. XII ст. – бл. 1264) «Про освіту дітей благородних батьків» («*De eruditione filiorum nobilium*») запропоновано такі настанови: для виховання цнотливості і сором'язливості в доньки батько повинен пильно стежити, щоб вона весь час перебувала вдома, не відвідувала знайомих, вистави, танці і не вступала ні з ким у розмови за межами будинку. Щоб зберегти в дівчинці цнотливість, рекомендували застерігати її не тільки від зайвих плотських задовольень, поганого товариства, а й від надмірностей в їжі, сні, прикрашанні себе.

Варто наголосити, що тема засудження жіночого «прикрашання» популярна ще в авторів раннього християнства. Визнавали, що використання косметики і прикрас могло завадити досягненню дівчиною істинної скромності і сором'язливості. Зокрема Тертуліан присвятив спеціальний трактат «Про жіноче вбрання» («*De cultu feminarum*») викриттю жінок, які за допомогою всіляких хитрощів прагнуть «спотворити» свою зовнішність, виправити те, що створено Богом, і в такий спосіб привабити погляди чужих чоловіків, що є страшним гріхом. Уважаючи, що обов'язок християнина – прикрашати душу, а не тіло, Тертуліан засуджує звичку жінок виряджатися, робити зачіски, носити коштовності, що тлумачить як ганьбу і розпусту. Він досить категоричний навіть щодо звичайного догляду за шкірою і волоссям, що називає гріхом марнославства [6]. Біснуватими Тертуліан таврує жінок, які турбуються про власну красу, оскільки всі свої чесноти зводять винятково до принад плоті. Справжні християнки можуть вихвалитися винятково духовними перевагами, оскільки найперший обов'язок передбачає вдосконалення їхньої душі.

Послугуючись метою навчити християнок берегти невинність, Тертуліан детально роз'яснює міру догляду за тілом. Турботливість жінок не повинна виходити за межі скромної благопристойності й охайності, оскільки головне завдання християнки – подобатися Богові. Водночас схильність жінок вживати зілля для білизни і гладкості шкіри, рум'янення щік, підведення брів сажею, на думку автора, веде до зневажання Бога. Додаються й аргументи прагматичного характеру. Апологет християнської цнотливості застерігає щодо вживання різних косметичних засобів заради суєтної й оманливої краси, позаяк це має згубні для жіночого здоров'я наслідки: вибілювання волосся призводить до його випадіння і послаблює мозок [6].

Щодо зовнішнього вигляду християнки Тертуліан наполягає, що вона повинна відкинути безліч нарядів і прикрас, всіляко відмежуватися від зайвої розкоші. Образ жінки-християнки, схвалюваний апологетом віри, базується на простоті і цноті як найкращих прикрасах. Очі мають бути підкреслені смиренною скромністю, вуха оздоблені словом Божим, а покірність чоловіку – вершина жіночої краси. Бажаними Богу жіночими заняттями є рукоділля в межах домогосподарства, що є запорукою сповнення християнки радистію, мудрістю, святістю і чистотою [6].

Аргументи Тертуліана активно використовували протягом Середньовіччя. Так, Вінцент з Бове вважає, що неприпустимим виправляти те, що створено Богом. Штучна краса зазвичай поєднується з глупотою і шкодить тому, хто на неї заглядається [2, 24]. Проповідник Етьєн де Бурбон зі співчуттям розповідає, як в одному селі священник наставляв мо-

лодь при появі в парафії нафарбованої жінки, кричати їй услід: «Вийди, руда з отруйною шкурою» – і жбурляти в неї відходи [7, 247].

Важливу місію втілення християнського жіночого ідеалу у практику буття покладали на родинне виховання чи монастирі як осередки духовного життя. Загалом ставлення до навчання дівчинки в добу Середньовіччя зумовлено панівною ідеєю про недосконалість жіночої природи, жіночого розуму. Водночас аналіз напрацювань дидактичної спадщини мислителів Середньовіччя дає підстави виокремити три різні підходи щодо жіночої освіти.

Прихильники першого негативно ставилися до самої ідеї навчання жінки. Вважаємо, що до таких належали автори педагогічних творів, де йшлося винятково про навчання хлопчиків. У окремих роботах наявні чіткі твердження, що дівчаток вчити не варто. Наприклад, Філіп Наваррський (1195–1270) у трактаті «Чотири віки людини» розмежовує виховання хлопчиків і дівчаток. Щодо останніх він вважає «головним уславитися доброчесністю, зберегти цнотливість». Автор наполягає, що дівчат не варто вчити грамоті (виняток робить лише для тих, хто готується стати черницею), оскільки вміння читати їм може тільки зашкодити. Для переконливості своєї тези Ф. Наваррський зазначає: «У разі, якщо хтось буде писати їй – змії не треба давати отрути, у неї і так її достатньо» [8, 147]. Допустима підготовка для дівчат, на думку Філіпа з Наварри, винятково така, що має практичний сенс – вміння прясти, шити, бути хорошою домоправителькою. Бідним це необхідно, щоб прогудувати себе, заможним – для того, щоб оцінити роботу, виконувану другими. Жодна жінка не може знехтувати такими заняттями, оскільки ними не гребувала сама Діва Марія.

Другий підхід полягав у визнанні допустимості і навіть необхідності елементарної освіти для дівчаток (переважно представниць родової аристократії). Матеріалом слугують дві педагогічні праці XIII ст., зокрема французького енциклопедиста Вінсента з Бове (бл. 90-х рр. XII ст. – бл. 1264) «Про виховання дітей шляхетних громадян» (1247–1249) та Егідія Колони Римського (1246/47–1316) «Про повчання державців» (1285).

У тоні серйозного благочестя і шанування «авторів» (особливо Аристотеля) в жанрі флорилегія (відібраних цитат) педагогічний опус Вінсента, підготовлений для королеви Маргарити, представив струнку систему навчання дітей, у якій приділено увагу і питанням освіти дівчаток.

У дівчатах, на думку Вінсента з Бове, варто плекати чотири чесноти, а саме: цнотливість, або моральну чистоту, смирення, мовчазність, а також зрілість духу і вчинків. Збереження дівочої сором'язливості, за Вінсентом із Бове, передбачало надійне ізолювання її від зайвих плотських задовольень (надмірностей у їжі, сні, купанні і прикрасах) і від поганого товариства. Вінсент із Бове також накреслює образ «доньки невихованої», якою є жінка балакуча і легковажна, що не має спокою, не бажає залишатися вдома, і постійно перебуває поза ним: то на вулицях, то на перехрестях [9, 134]. Отже, найнадійнішим виховним засобом жіноцтва, на думку середньовічної педагогіки, визнається перебування дівчат винятково у родинному оточенні та ізоляція від сторонніх впливів.

Водночас допоки батьки зазначеним способом старанно охороняли шляхетних дівчат, Вінсент рекомендував навчати їх за допомогою літератури, а також напучувати в моральних основах. При цьому, посилаючись на міркування Ієроніма в листі Алетії про виховання доньки, він наголошував на необхідності віддалення маленької дочки від розбещених хлопчиків.

Читання Вінсент із Бове розглядає як метод освітньої підготовки представниць жіночого складу поважних родин, а також як спосіб гідного проведення дозвілля панянками, що позбавить їх шкідливих думок і пустослів'я. Педагогічною настановою Вінсента є рекомендація постійного читання вихованкою – «нехай сон захоплює тебе, коли ти тримаєш книгу», що забезпечить широту вивчення.

Доцільною на початковому етапі оволодіння грамотністю визнається ігрова форма і використання наочності: «Нехай зроблять їй букви з самшиту або слонової кістки ... і нехай грає ними, щоб і гра її була навчанням ...» [9, 134]. Також середньовічний педагог наголошує на ефективності застосування принципу змагальності при навчанні дівчаток, уважаючи не доцільним застосування покарань до малоуспішних, більше акцентуючи на заохоченні освітніх успіхів. Для ґрунтовності освіти дівчат Вінсент пропонує метод системності: «частіше читати, вивчати якомога більше». Результатом навчання має стати любов доньки до божественних книг, у яких вона цінуватиме не малюнок золотом чи вавилонську шкіру, а бездоганний блиск віри.

З читанням сполучали два інші жіночі заняття – молитву і працю, що мали прищеплювати гідну моральність і належні соціальні практики. «Уранці нехай співає вона гімни, за молитвою слідує читання, за читанням – молитва; нехай навчиться тримати решето, крутити веретено, прости; нехай виготовляє одяг, який рятує від холоду» [9, 133].

Навчанню й вихованню дівчаток присвячено кілька розділів у трактаті знаного мислителя Середньовіччя Егідія Колони Римського (1246/47–1316) «Про правління державців», написаного для французького короля Філіпа IV Красивого. Загалом праця містить ґрунтовний огляд філософії моралі, де Егідій – професор Паризького університету міркує у чому полягає щастя (*ubi est ponenda felicitas*) і як його повинні забезпечувати правителі, якими чеснотами вони мають володіти, яка поведінка личить молодим і зрілим (*in statu*) можновладцям. Автор виокремлює як державці повинні виховувати дітей, поводитися зі своїми дружинами, васалами і членами родини.

Зважаючи, що дружини мають бути поміркованими, сором'язливими, стриманими, розважливими, такими належить виховувати і доньок. Щонайперше Егідій рекомендує стримувати дівчат від безцільних блукань і біготні (розділ XIX), оскільки жінкам бракує вміння користуватися розумом, і вони більше схильні до поганого [10, 153]. Автор переконує, якщо жінки не будуть вештатися деінде і не будуть призвичаєні до спілкування з чоловіками, то їх складно схилити до розбещеності та безсоромності.

Егідій рекомендує всім громадянам, але пріоритетно знатним, державцям і правителям піклуватися щодо виховання доньок, щоб не прагнули вони жити неробами, і присвячували себе дозволеним і чесним заняттям (розділ XX). Також автор роз'яснює важливість дбати про те, щоб дочки зростали належною мірою мовчазними. Егідій доводить, що небалакучі жінки виявляють себе більш пристойними і прекрасними, більше цінуються своїми чоловіками.

Педагог пропонує з дитячого віку привчати дівчинку до мовчання, що після одруження забезпечить їм більшу любов чоловіка; призвичаювати ретельно обмірковувати власні вислови і говорити обачно; застерігати від слів, лайливих, сварливих і злісних, що збенitezать оточуючих [10, 163].

Таким чином, обидва автори – Вінсент із Бове й Егідій Колон Римський – вважають чесним, корисним і шляхетним заняттям для дівчини знатного роду не тільки домашню роботу, а й читання. Однак читанням вони пропонують і обмежити жіночу освіту. У програму читання для дівчат і Вінсент, і Егідій включили винятково релігійну літературу. Водночас вищезгадані автори для навчання хлопчиків пропонують досить широке коло предметів: граматику, логіку, риторіку, діалектику, фізику, основи права.

Ще одним важливим джерелом поглядів на освіту жінок є «Книга лицаря де ла Тур Ландрі, написана для науки його дочкам». Автор – Жоффруа де ла Тур Ландрі (перша половина XIV ст. – після 1380 р.) народився і жив у провінції Анжу, і у праці відображено погляди на шлюб і сім'ю французького провінційного дворянства XIV ст. Маючи двох синів і трьох дочок, саме для напучування останніх він і написав на початку 70-х років свою працю, що представляє зібрання різноманітних релігійних і етичних настанов, поданих у формі повчальних історій і новел. Прикметно, що сюжети для книги Жоффруа де ла Тур Ландрі черпав із Біблії, світської літератури, а також із власного життя і розповідей сучасників.

Французький лицар де ла Тур Ландрі констатує, що дівчат потрібно навчати духовності і Святому Письму. На його думку, жінка має бути освіченою, оскільки зможе утвердитися у вірі, краще знайти своє спасіння, легше відрізнити добро від зла і уникнути тих небезпек, які підстерігають душу [11, 173]. Він наполегливо радить, щоб всі жінки оволодівали читанням, оскільки необхідність цього перевірена практикою.

Навчання дівчат, за Жоффруа де ла Тур Ландрі, має готувати останніх до належного виконання соціальних ролей – дружини, матері, господині. На його переконання, будь-яка шляхетна пані має продемонструвати, що в неї добре і чесне серце, тобто лагідно і з пристойністю виказати своє прагнення до вдосконалення, покірності і слухняності перед чоловіком. Добропорядна жінка повинна бути готова виконати будь-який його наказ, оскільки побоюється послухатися свого господаря [11, 175].

У добу Середньовіччя накреслено і третій підхід до освіти жіноцтва, який передбачав більш широку програму навчання дівчат. Міркування щодо цього представлено у трактаті

французького публіциста та правника П'єра Дюбуа «Про відвоювання Святої Землі» («De recuperatione terre sancte») (1306) [12].

Дюбуа запропонував реформу освіти, пов'язану з його ідеологічною і зовнішньополітичною програмою – з експансією християнства і західної цивілізації на Схід для створення світової імперії. Найважливішими засобами зміцнення позицій європейців на Сході він вважає християнізацію населення майбутніх східних провінцій і втягування його в орбіту європейської культури. Для успішності запропонованого проекту Дюбуа вважав необхідним реформувати систему тогочасної освіти, у тому числі і за рахунок ширшого залучення до навчання жінок. Варто наголосити, що педагогічні ідеї у праці «Про відвоювання Святої Землі» мають допоміжний характер, оскільки вона присвячена проблемам політичним, зокрема питання місіонерської діяльності на Сході. Саме жінкам у поширенні вчення Христового Дюбуа відводив спеціальну роль, рекомендуючи одружуватися з представниками інших конфесій і в шлюбі стверджувати слово Боже.

Пропонуючи розширювати місіонерство за рахунок залучення жінок, П'єр Дюбуа визнавав доцільним надавати останнім ґрунтовну освіту і запропонував відкрити у кожній провінції при монастирях однакову кількість закритих шкіл для хлопчиків і для дівчаток, починаючи з 4–5 років. Програма навчальної підготовки дівчат у таких закладах щонайперше включала латинську граматику. До обов'язкових предметів включали знання з медицини і хірургії. Мовна підготовка дівчат передбачала оволодіння грецькою чи арабською мовами, що стануть їм у нагоді, коли вони вийдуть заміж за нехристиян на Сході [12, 193]. Освітню програму добре підготовлених і обдарованих учениць рекомендував розширити за рахунок логіки, основ природознавства, аптекарського мистецтва. Найосвіченіших випускниць Дюбуа пропонував залишати при школах для допомоги в навчанні [12, 203]. Таким чином, освічені жінки за проектом П'єра Дюбуа – це високо підготовлені фахівці: лікарі, ветеринари, місіонери, а також дружини східних правителів, які навернуть останніх у християнство.

Разом з тим, незважаючи на таку досить широку для середньовічної традиції програму освіти дівчаток, Дюбуа солідарний з панівною думкою про слабкість жіночого розуму. Тому він вважав, що дівчат потрібно навчати більш зрозумілим, простим і доступним для сприйняття методом. Утім програма жіночої освіти французького публіциста і правника П'єра Дюбуа не була втілена в життя.

Висновки. Осмислюючи виховання і навчання молоді, дидактична література Середньовіччя передусім містила настанови щодо спасіння душі і самовдосконалення людини – творіння Божого. Набуття знань розглядали як засіб, що стримуватиме індивіда від вчинення гріхів і осквернення душі. Щодо жіноцтва мислителі були одностайними тільки в питанні формування ідеального образу жінки-християнки, який на століття визначив стандарти суспільно схвалюваної дівочої поведінки і характеру. Доброчесна, невинна, сором'язлива, скромна, слухняна і лагідна – такою мали виховати дівчинку, у подальшому – смиренна дружина, матір і авторитетна господиня. Водночас освіченість як компонент жіночого образу зумовлювала розмаїття підходів серед авторитетного чоловічого загалу. Більшість авторів визнавали доцільним оволодіння дочками і юними дружинами вмінням читати з утилітарних міркувань – для їхнього «морального вдосконалення і релігійного виховання».

Список використаної літератури

1. Ястребицкая А.Л. Женщина и общество // Средневековая Европа глазами современников и историков. – М.: Интерпракс, 1994. – Вып. 3. – С. 283-294.
2. Рябова Т.Б. Женщина в истории западноевропейского Средневековья / Т.Б. Рябова. – Иваново: Изд. центр «Юнона», 1999. – 143 с.
3. Репина Л.П. Женщины и мужчины в истории: новая картина европейского прошлого. Очерки. Хрестоматия / Л.П. Репина. – М.: РОССПЭН, 2002. – 352 с.
4. Гендерний підхід: історія, культура, суспільство / Під ред. Л. Гентош, О. Кісь. – Л.: ВНТЛ-Класика, 2003. – 250 с.
5. История женщин на Западе : в 5 т. Т. II : Молчание Средних веков / под ред. К. Клапиш-Зубер. — СПб. : Алетейя, 2009. — 512 с.
6. Тертуллиан. О женских украшениях // Творения Тертуллиана [Електронний ресурс] / пер. Е.В. Карнеева. – СПб.: Тип. Е. Фишера, 1847. – Ч. 2. С. 172-192. – Режим доступу: http://krotov.info/library/19_t/er/tullian_ukrash.htm

7. Гуревич А.Я. Культура и общество средневековой Европы глазами современников / А.Я. Гуревич. – М.: Искусство, 1989. – 368 с.
8. Филипп Новарский. Четыре возраста человека // Антология педагогической мысли христианского Средневековья: пособие для учащихся / В.Г. Безрогов, О.И. Варьяш. – М.: Аспект Пресс, 1994. – Т. II. – С. 141-147.
9. Винсент из Бове. О наставлении детей знатных граждан // Антология педагогической мысли христианского Средневековья: пособие для учащихся / В.Г. Безрогов, О.И. Варьяш. – М.: Аспект Пресс, 1994. – Т. II. – С. 111-137.
10. Эгидий Римский. О правлении государей // Антология педагогической мысли христианского Средневековья: пособие для учащихся / В.Г. Безрогов, О.И. Варьяш. – М.: Аспект Пресс, 1994. – Т. II. – С. 148-169.
11. Книга рыцаря Де Ла Тура Ландри, написанная в назидание его дочерям // Антология педагогической мысли христианского Средневековья: пособие для учащихся / В.Г. Безрогов, О.И. Варьяш. – М.: Аспект Пресс, 1994. – Т. II. – С. 171-175.
12. Пьер Дюбуа. Об отвоевании Святой Земли // Антология педагогической мысли христианского Средневековья: пособие для учащихся / В.Г. Безрогов, О.И. Варьяш. – М.: Аспект Пресс, 1994. – Т. II. – С. 191-205.

References

1. Yastrebitskaya, A.L. (1994). *Woman and Society. Medieval Europe through the Eyes of Contemporaries and Historians*. Moskva: Interprax, 3, 283-294 (in Russ.).
2. Ryabova T.B. (1999). *Woman in the History of the Western European Middle Ages*. Ivanovo: Yunona: Publishing Centre, 143 (in Russ.).
3. Repina L.P. (2002). *Women and Men in the History: New Picture of the European Past. Essays. Chrestomathy*. Moscow: ROSSPEN, 352 (in Russ.).
4. Gentosh, L., Kis. O. (2003) (Ed.). *Gender Approach: History, Culture, Society*. Lviv: VNTL-Klasyka, 2003, 250 (In Ukr).
5. Klapish-Zuber, K. (2009) (Ed.). *History of Women in the West: in 5 vol. Vol. II: Silence of the Middle Ages*. St. Petersburg: Aletheia, 512 (in Russ.).
6. Tertullian. *On Women's Dress Masterpieces of Tertullian, Christian writer at the end of the second and beginning of the third century* / Translated by E.V. Karneeva. St. Petersburg: E. Fisher Publishing House, 1847, 2, 172-192. Retrieved from http://krotov.info/library/19_t/er/tullian_ukrash.htm (in Russ.).
7. Gurevich, A.Ya. (1989) *Culture and Society of Medieval Europe through the eyes of contemporaries*. – Moscow: Iskustvo, 368
8. Philippe Navarre (1994). *Four Ages of Man. Anthology of Pedagogical Thought of the Christian Middle Ages: A Guide for Students*. In V.G. Bezrogov, O.I. Varyash (Ed.). Moscow: Aspect Press, 1994, II, 141-147 (in Russ.).
9. Vincent of Beauvais (1994). *The Education of Noble Children. Anthology of Pedagogical Thought of the Christian Middle Ages: A Guide for Students*. In V.G. Bezrogov, O.I. Varyash (Ed.). Moscow: Aspect Press, II, 111-137 (in Russ.).
10. Giles of Rome (1994). *Government of Rulers. Anthology of Pedagogical Thought of the Christian Middle Ages: A Guide for Students*. In V.G. Bezrogov, O.I. Varyash (Ed.). Moscow: Aspect Press, II, 148-169 (in Russ.).
11. *Book of the Knight of La Tour-Landry: compiled for the instruction of his daughters* (1994). *Anthology of Pedagogical Thought of the Christian Middle Ages: A Guide for Students*. In V.G. Bezrogov, O.I. Varyash (Ed.). Moscow: Aspect Press, II, 171-175 (in Russ.).
12. Pierre Dubois. (1994). *The Recovery of the Holy Land. Anthology of Pedagogical Thought of the Christian Middle Ages: A Guide for Students*. In V.G. Bezrogov, O.I. Varyash (Ed.). Moscow: Aspect Press, II, 191-205 (in Russ.).

DRACH Oksana, Doctor of Sciences (History), Professor of the Department of History of Ukraine, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
e-mail: drach_oksana@ukr.net

FEMALE EDUCATION AND UPBRINGING OF WOMEN IN MEDIEVAL EUROPE: THOUGHTS OF CONTEMPORARIES

Abstract. Introduction. *Medieval culture is an important stage in formation of concepts of female essence by Western civilization. Thinkers introduced a reasoned concept of female imperfections, while the culture of the Middle Ages contained seeds of a new attitude towards women.*

Purpose. *In recent decades there was a tendency of increased interest in female issues in the national historical science. However, many problems in the history of female education and upbringing still remain without attention of researchers. Goal of the article is to study preliminary works of Western European medieval Christian thought on female education and approaches to its implementation.*

Results. *Analysis of didactic works of thinkers of the Middle Ages allows distinguishing three different approaches towards female education. Supporters of the first one have a negative attitude towards the very idea of female education. Among them there were authors of pedagogical works that dealt with boys' education. Philippe Navarre in his treatise «Four Ages of Man» insisted that a girl should not be*

taught to read and write. The second approach allowed elementary education for girls (being mostly representatives of the aristocracy). Materials are taken from pedagogical works of the 13th century. Vincent of Beauvais introduced a coherent children's education system, in which he paid some attention to girls' education. Giles of Rome recommends all citizens to care about education of daughters to avoid their idle living and to encourage them having permitted and honest occupation. The third approach towards female education provided more advanced education program for girls. Thoughts were described in the treatise French lawyer Pierre Dubois «The Recovery of the Holy Land», who considered it necessary to reform the education system, including through more intensive involvement of women into the education.

Conclusion. *In terms of womanhood thinkers were unanimous in the matter of formation of a perfect image of female Christian. That image defined standards of girl's behaviour and character for centuries. Virtuous, innocent, shy, modest, obedient, and gentle – the girl had to be brought up that way. However, education as a component of the female image induced a variety of approaches among authoritative male audience. Most authors considered it reasonable to teach daughters and young wives to read for practical purposes – for their «moral improvement and religious education».*

Key words: *female education, girls, educational ideal of the Middle Ages, didactic literature, virtues.*

*Одержано редакцією 2.12.2016
Прийнято до публікації 23.12.2016*

УДК 378.09 «1834/1884»

ВАСИЛЕНКО Віталій Миколайович,
аспірант кафедри всевітньої історії
Київського університету імені
Бориса Грінченка
e-mail: wolfstung@bigmir.net

ОСОБЛИВОСТІ КОРПОРАТИВНИХ КОМУНІКАЦІЙ ПРОФЕСОРІВ УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА В 1834–1884 рр.

Проаналізовано особливості корпоративних взаємовідносин професорів університету Св. Володимира. Особливу увагу звернено на специфіку комунікацій на горизонтальному та вертикальних рівнях вченого середовища.

Ключові слова: *корпоративні комунікації, професорська корпорація, університет Св. Володимира, університетський статут.*

Постановка проблеми. Розвиток української історичної науки в ХХІ ст. супроводжується зміною наукових підходів, трансформацією методології та пошуком нових дослідницьких завдань. У цьому контексті історія університетської освіти зміщує свій вектор з вивчення загальних процесів до більш предметних рівнів. Відкидання впливу ідеології та розширення міждисциплінарності в історико-освітніх пошуках вимагає нових теоретико-методологічних практик. Історико-антропологічний підхід дозволяє виявити особливості управління, алгоритми прийняття рішень та комунікації всередині вченої республіки.

Корпоративні комунікації відіграють важливу роль у діяльності університетського середовища. Мета заснування Київського університету, який мав стати центром русифікації та асиміляції польської еліти, безпосередньо впливала на специфічні міжособистісні відносини в середині професорської корпорації. В університеті Св. Володимира вони відігравали провідну роль в повсякденному житті професора як представника наукової і державної еліти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові пошуки в галузі університетської освіти України представлені достатньо обмеженим колом дослідників [1-6]. Окремі аспекти що стосуються історичної антропології (історії малих соціальних груп, історії ментальності, історії повсякдення) не були актуалізовані через ідеологічні заборони і лише зараз окремі зарубіжні та українські дослідники намагаються їх вирішити [7-10].

Метою даної статті є виявлення окремих специфічних рис корпоративних комунікацій професорів Київського університету на горизонтальних та вертикальних рівнях.